

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2012 november Ról-ról

Almási Miklós: Szép Heléna és a komisszár (Márton László (Párizs): Koestler asszonyai. Budapest, 2012, Noran Libro.)

Minden meg lesz mutatva, le lesz írva, ki lesz nyomtatva, el lesz adva, amit az író úr intimben (balkézzől) csinált, sőt meg is lesz véve, el is lesz olvasva. Ez lett módi, nincs titkolódzás, meg a „Nagy Ember Mítosza” – mindenki alsóneműben vagy utána zuhanyban, nincs itten kivétel. Magyar írók is sorba vetkőznek ágyra, szeretőre, meztelenre – nos, akkor miért ne Arthur Koestlerrel is? Hát nem egészen, mert Márton László (Párizs – aki nem azonos fiatalabb, ám névrokon regényíró pályatársával), szóval ő máshogyan csípi el ezt a sorsüldözött szerelme. Ezerhárom (*mille tre*) viszony, kapcsolat, házasság, futó kaland, szex – idézi a bevezetőben a Don Giovanni regiszteráriáját, de azonnal hozzáfűzi: nem is annyira a nők száma, mint inkább a politika, a tanúszenvedély, az írás örült kevercse lesz az, amit Arthur Koestler vallomásaiból élénk tár. Sok nője volt, ám ha a test lubickolását várod, csalódsz: a 20. század egyik legnagyobbja mesél ugyan szerelmeiről (néhányról voltaképp, Márton László válogatásában), de ezek a nők a kor nagy politikai mixtúráiba vannak oldva: egy minden oldalt megjárt (végül mégiscsak baloldali óriás) író polit-krimijének filmje miatt nem tudod letenni a könyvet. Mondok egy példát: tudósítóként két éven át járkal, kutat, tudósít a SZU-ban, és Bakuban hirtelen szerelembe esik Nagyvezsdával – vonaton ismerkednek, a csodanő szépsége, tartása, műveltsége (francianyelv-tudása) letaglózza. Pár hétig együtt élnek az olajtól bűzlő város szélén – aztán az író úgy véli, a csaj ellopta zsebéből egy kiadója által küldött táviratát – ami egy szovjet nyomozó számára tökéletes bizonyíték a címzett kém mivoltára. Merthogy a szöveg így hangzik: „Stockholm és Madrid elintézve, Zürich és Varsó kétséges. Kérem az útitervet és az anyagot.” Koestler sejtheti, hogy e távirat illetéktelen kezekben vesztét okozhatja, s talán ezért jelenti a „lopást” a GPU-nak. (Akkor még hithű pártkatonaként gyanítja, hogy a nő ügynök, de az is lehet, hogy egy tüsténkedő pártbéli barátja gyanakodik – aki egyébként német emigráns, GPU-beosztott – később a gépezet őt is elmarja...) Szóval feljelentés lesz a szerelemből: az első bűnbeesés. Pedig nagy szerelem volt – többet sose hall a nőről. Hát ilyesmik, Márton – egyébként Koestler jeles életrajzírója – ízlésesen a legbonyolultabbakat válogatja a kötetbe, merthogy sok van belőlük: nem is azért, mintha nagy természetű ember lett volna. Bár nem szeretem a képletet, de a lélek (pláne testbe szorulva) bonyolultabb.

A „*fantomot üldöztem*” – mondja magáról, és a fantom: a magánytól, valamint a kisebbrendűségi komplexustól való szabadulás álma. Hogy majd egy asszony, a csaj, aki jön, s akibe őszintén beleszeret – egy hétre, több hónapra, egy-két évre –, megszabadítja e rettegéstől, no meg a neurózistól. Csakhogy ez sem olyan egyszerű: ugyanis épp erre a neurózisra van szüksége, hogy írni tudjon. Nem is a csajozás kell az íráshoz, hanem a rettegés nőktől, aminek eredménye a viszony, majd a szakítás, újabb nő – csak a belső reszketés ne múljék el. Mármint az, amiért belevág egy-egy kalandba/szerelembe.

Viszonyainak keretét (és tartalmának java részét) a rémes 20. század mindennapjai adták. Pl. a spanyol polgárháborúban haditudósító, ám Francóék lecsukják, szerelme-élettársa (Dorothy) rohan végig Európán, hogy tiltakozókat, szabadító kezeket találjon. Mert ennek az asszonynak már volt annyi tapasztalata a komcsi mozgalommal, hogy az Internacionálé közbenjáróinak (Willy Münzenberg német KP sajtómánás embereinek) jobban jött volna egy mártír – nagyobb plakát, ütősebb propagandahatás lett volna, ha szerelmét kivégzik. Így Dorothy a konzervatív Angliát könyörögte végig – és ezzel nyert ebben a rulettben. (Egy püspököt talál, annak szavára a spanyolok elengedik a férfit.) Másik szerelme-élettársa meg a francia összeomlás után menekülő Arthurt szabadítja ki – ezúttal angliai börtönből. Mindkettő szép és főképp okos gesztus lehetett. Ám Koestler – és a dolog *clou*-ja: az író ettől nem lett kedvesebb: mentőangyal szerelmeivel úgy bánt, mint a pokróccal – igaz többnyire néhány üveg whisky után. („*eddig csak kétszer ütött meg*” – írja ikertestvérének Koestler felesége. Hm, ez a „csak” eléggé kiábrándító. És mégis: személyisége jóval bonyolultabb ennél. Daphne nevű (angol) szerelmének életét pl. a halált is vállaló önfeláldozással menti meg: a francia megszállás idején átadja magát az igazoltató zsaruknak, akik nem kutakodnak tovább a menekülőket szállító autóban, és a nő eljut Angliába – ő meg börtönben végzi.

Szóval minden többértelmű az író/riporter/tudós nő-mániáiban. És persze az én olvasói reakcióim is hullámzanak. Egyfelől csodálom – mindig is csodáltam – ezt a kalandor-író-szabadságharcos embert. (Nemcsak a *Sötétség délben* c. klasszikus regényéért, de a többi nagy ívű munkájáért (pl. az *Érkezés és indulás* vagy *A jogi és a komisszár*), szervező teljesítményéért, tudományelméleti felfedezéséért (pl. *Alvajárók*) – szóval: zsenialitásáért. Másfelől nehezen emészttem ezt a csajozási örületet. Nem vagyok prúd: tőlem annyit kefél, amennyit akar. Különben is, a kor volt ilyen, a háború alatt-után ide menekült az értelmiség krémje. Sartre-ék pl. egymás feleségét próbálták ki Camus-val... Mondom, nem ez érint kellemetlen felfedezésként, hanem ahogy Koestler bánt a nőekkel, a szerelem/érosz kegyetlensége, sőt durvasága az, ami taszít. *Használja a nőit* – igaz, közben szereti is őket (főképp a viszony előtt, és a szerelem első napjaiban), de leginkább erotikus *hatalmát* élvezi. Mamaine-t – feleségét – pl. titkárnőnek, fordítónak, korrektornak, háztartásbelinek használja, tombol, ha nincs kész a vacsora, vagy éppen csak rossz kedve van. Mamaine imádja – bár többször elköltözik tőle, és mindig visszatér. Koestler meg csajozik közben, és ami fura: iszik. Hát ezt a kvázi-szado, piás és brutális donjuankodást nehezen nyelem. Egy idol omlott össze bennem – igaz, csak majdnem. Pedig Márton csak nagy tapintattal teszi láthatóvá Koestlernek ezeket a kellemetlen emberi vonásait.

Van egy olyan spúrom, hogy Koestler pszichéje az illúziók elvesztése után változott. Oroszországi látogatását még úgy-ahogy – megrendült hittel –, de kibírta, aztán a spanyol polgárháború után – amit végigtudósít, s látja a GPU tevékenységét, I. *Spanyol testamentum* – kiiratkozott a KP-ból: vége lett baloldali messianizmusának. Lehet – mondok: csak feltételezem –, hogy a hit vesztese hozta elő benne ezt a fantomkereső, ettől kezdve magányra ítélt embert. Addig is benne volt, csak fedte a világmegváltás hite és szenvedélye. Mikor ez szertefoszlott – üres maradt (soha nem lett konzervatív vagy jobboldali, antifasiszta volt-maradt, de mégis, valami fontos életben tartó elemet veszíthetett). Sejtésem azon a nyomon indult el, hogy Koestler ezután ássa be magát a tudománytörténetbe és tudományfilozófiába. Pótlék? Nem egészen, hisz zseniális dolgokra jön rá, melyeket ma érdemtelenül felejtene. Voltaképp a felfedező habitus működését írta meg – akár Kepler, akár más nagyság példáját összefoglalva. (*Act of creation* – suta magyar címmel: *Teremtés* c. könyvét, illetve az *Alvajárókat* említeném. A Galilei és Kepler-história érdekesebb lett számára. Bár a sztori veleje ugyanaz.) Szóval, hogy ez a fordulat az úr kitöltésének szenvedélyéből robbant be életébe. Gondolom – de inkább felejtse el ezt a hipotézisem: lehet, hogy *von Haus aus* ilyen volt, és kész. Akkor is a 20. század egyik legnagyobbja.

A Koestler asszonyai c. könyv végül is nem intimításokat felkutató történet: ahogy én látom, inkább életrajz, a korábbi kétdimenziós (a Nagy Ember) kép ezúttal három dimenzióba nyitva – Márton ezzel nyer. Kinyomozza pl., hogy a *Sötétség délben* alapanyagát hogyan „kapja” szerelmeitől – a két vallatótisz figuráját Nagyezsdától öröklő, a börtönvallatás módszereit Eva Zeiseltől –, ami komoly filológiai-hermeneutikai teljesítmény. Igaz, Márton vendégszövegekkel dolgozik, de ezek a sztorik és autentikus megfogalmazásuk döbbenetesen hozzák azt a kort. (Nemcsak Koestler-szövegek vannak itt, barátai megjegyzései (pl. Mikes Györgyé), asszonyainak levelei, visszaemlékezései teszik teljessé a képet: ilyen.

A rejtvény azonban nem oldódik meg: miért buktak rá a nők mindenféle kategóriából? Koestler nem volt csinos – köpcös volt, állandóan rosszul öltözött, rémes angol akcentussal –, ám elragadóan szellemes, a kalandor aurájával rendelkező férfi volt. Mégis, mivel tudta magához vonzani (kötni) a jó házból való úrilányokat, a felső tízezer asszonyait vagy az európai értelmiség krémjét alkotó nőket (pl. Simone de Beauvoir-t – igaz, csak *one night stand* erejéig)? Annál is inkább, mert rossz szerető volt. (Önző az ágyban, fogalma se volt, mi kell a nőknek...) Márton ízlésével ütközne ugyan lepedőgimnasztikai részletekbe belemenni, egy alkalommal mégis betekintést enged a teljesítménybe. Beauvoir híres korrajzát, a *Mandarinokat* idézi, ahol az amúgy libertinus Sartre-feleség *en detaille* leírja kalandját az íróval. Először is az „udvarlás”. Koestler kijelenti, hogy tesz az ilyen álszent gesztusokra, két martini után felteszi a kérdést: „Feljössz a szobámba, vagy sem. Választ kérek!” Beauvoir kicsit kibillen nyugalmából, de amikor másodszor elhangzik a kérdés, igent mond. A szobában Koestler azonnal a lényegre tér – Beauvoir megjegyzi, hogy egy ennyire ismeretlen férfival majdnem lehetetlen összebújni. Valahogy mégis reagál a teste, már-már előntené a mámor, mikor Koestler valami durva kérdéssel „felébreszti”. Innen újra visszabújni a mámorba – jegyzi meg Beauvoir – már lehetetlen. Kérné a férfit, hogy engedje ki a hittérítő pózból – „odaszegez a lepedőre” – valami izgalmasabb alakzatba: nem, mondja Koestler, csak „így lehet *uralni a nő testét*” és nevet saját macsóságán. Az aktus pillanatokig tart, a férfi azonnal elalszik, Beauvoir jéggé dermedve várja a reggelt. Kettős kudarc, mint kiderül. Feltehetően a tartós viszonyaiban is élvezte ezt a fallokrata szerepet, s a nők nem mernek panaszkodni: hisz többnyire ők (is) akarták. Elnézést az intim részletekért, csak Koestler „ügyetlenségének” illusztrációjára hoztam elő ezt az epizódot, merthogy ilyen bakafántoskodások ellenére verekedtek érte a nők.

Mondom: a végső képlet titok marad. Mégis azt kell mondanom, valami lehetett személyiségében a fantomüldözés, neurózis, alkotóörület hármasságából, ami messziről – mint valami láng – vonzotta pillangóit (bocs: szerelmeit). Ami csak más nevet ad a titoknak. Hál’ istennek, Márton László meg sem kísérel megközelíteni ezt a rejtvényt – egy idő után azonban az olvasóban felmerül a kérdés: mivel-hogyan, és egyáltalán, miért túrték, imádták ezt a szörnyeteget? (Különben is: figyeld meg, hogy az ún. Nagy Emberek *közéről* milyen elviselhetetlen szörnyetegek... Szóval: *no hard feeling*.)

A legnagyobb rejtély azonban öregkora és halála. Öngyilkos lett – megértem: végignézni saját végleges leépülését, betegségének (leukémia és daganat) stációit, nem éri meg. De miért ment vele a halálba Cynthia, utolsó felesége? Miért kellett kísérő? A halálban egzisztenciálisan egyedül vagy, miért kell hozzá kísérő, úgysem tud segíteni (Hadész csak a mitológiában kísér, de ott sem segítőként.) Igazságtalan vagyok: nem Koestler akarta így – Cynthia is rákos volt.

Visszaugranék tudományfilozófiai művéhez. Az *Act of Creation* c. könyvében írja, hogy a felfedező tudós ambivalens módon viszonylik saját gondolataihoz: csak arra nem szabad gondolnia, amit fel akar fedezni, a „mellégondolás” hatásos problémamegoldó módszer. Arra gondolok, hogy agya doppingjaként is használta szerelmi kalandjait: itt „másra gondolt”, nem az éppen készülő regény tán elakadt részletén kellett gyötrődnie. Aztán a hódítás endorfinját vitte

vissza íróasztalához. (Napi nyolc-kilenc órát dolgozott – regényein, tanulmányain, kiterjedt levelezésén, előadásain – ilyenkor remeteként.) „Másutt” kellett lennie, hogy írni tudjon – mondom: ez csak egy hipotézis, vagy inkább szubjektív mentőöv egy mániás-depressziós ember fantomkalandjaihoz.

Márton László (Párizs): Koestler asszonyai. Budapest, 2012, Noran Libro. 276 oldal, 2690 forint.

Tetszik

Legyél az első az ismerőseid közül, akinek ez tetszik.

Kapcsolódó írások:

1. **Almási Miklós: Csákmáté Inc. – és esetünk a 21. századdal (Vitányi Iván: A feudalizmus továbbélése a mai Magyarországon. Budapest, 2012, Noran Libro.)**
„A főtanácsos úr vejét muszáj felvenni az Operába, hangja nincs,...
2. **Almási Miklós: „Mit akar ez az egy ember?” (Sárközy Tamás: Magyarország kormányzása 1978–2012. Budapest, 2012, Park Könyvkiadó.)** A címet Vas Istvántól loptam, annak érzékeltetésére, hogy ilyen „könyvíróember”...
3. **Almási Miklós: A modern „képnézés” fordulata (Manet és tsai...) (Ross King: Párizs ítélete. Az impresszionizmus születésének évtizede. Budapest, 2013, Park Kiadó.)** Elképzelni se tudjuk, milyen lehetett az a Párizs és az...
4. **Rainer M. János: Tékozló fiúk (Paul Lendvai: Az eltékozolt ország. Budapest, Noran Libro, 2011.)** Attól függően, honnan számítjuk kezdetét, húsz-huszonkét év telt el a...
5. **Rainer M. János: Üveg alatt korona, szent, magyar (Radnóti Sándor: Az üvegalmárium. Budapest, 2011, Noran Libro.)** Radnóti Sándor kereken tíz évvel ezelőtt, a Beszélő hasábjain publikálta...

Cimkék: Almási Miklós